

Бојана Николић*, Висока школа струковних студија за образовање васпитача, Пирот

Bojana Nikolic, College of Professional Studies for Pre-school Teachers, Piro

СТВАРАЛАШТВО ЈОВАНА ГРГУРОВИЋА

CREATIVE WORK OF JOVAN GRGUROVIC

***Сажетак:** Рад се бави анализом стваралачког опуса пиротског уметника Јована Гргуровића. Методе примењене у овом раду су биографска и аналитичко-дедуктивна. Истраживање се служи поступцима структурално-функционалне анализе (специјализација, класификација одређених дела кроз развојне уметничке периоде или фазе), и синтезе (сагледавање целокупне уметникове личности у светлу актуелних културних дешавања). Дела уметника која су анализирана у тексту као представници појединих фаза уметничког развоја сагледана су како са аспекта ликовне форме, тако и са аспекта њихове садржине, јер је формалне и садржинске аспекте уметничког дела немогуће посматрати одвојено. Иако су форма, идеја и садржај од самог почетка његовог стваралаштва снажно и јасно дефинисани, дело Јована Гргуровића тешко је сместити у само једну стилску оријентацију. На његовим сликама, мозаицима, муралима, скулптурама и витражима препознајемо утицаје кубизма, експресионизма, енформела, поетског реализма, симболизма. Најједноставнија периодизација уметникових дела могла би се сагледати кроз три основне фазе: монументалну, интимистичку и поетску.*

* bojanusk@gmail.com

Посебну захвалност ауторка текста дугује Ани Гргуровић на уступљеним фотографијама дела Јована Гргуровића.

Abstract: *This study presents the analysis of the creative work of art of the artist Jovan Grgurovic from Pirot. Methods used in this study are biographic and analytical and deductive. The research is made using the structural and functional analysis (specialization, classification of certain works in artistic periods or phases of development) and synthesis (analyzing the entire artist's personality in the light of real happenings in culture). The works of the artist which were analyzed in the text as representatives of certain phases of the artist's development, were perceived both from the aspect of artistic form and from the aspect of their content because formal and content aspects of the work of art are impossible to be perceived separately. Although the form, idea and content were clearly and strongly defined from the very beginning of his creative work, the work of Jovan Grgurovic is difficult to be defined as belonging to only one style orientation. In his paintings, mosaics, murals, sculptures and stained glass we can recognize the influence of cubism, expressionism, enformel, poet realism, symbolism. The simplest periodization of artist's works could be made through three basis phases: monumental, intimate and poetic.*

Кључне речи: *Јован Гргуровић, сликарство, кубизам, експресионизам, енформел, поетски реализам.*

Key words: *Jovan Grgurovic, mosaic, mural, painting, sculpture, cubism, expressionism, informel, poetic realism*

УВОД

Постхумна ретроспективна изложба (јануар 2015) уједно је и прва самостална изложба истакнутог пиротског уметника Јована Гргуровића (1944-2014) у Галерији „Чедомир Крстић“. Изложба је изазвала неочекивано велико интересовање пиротске и шире јавности, што је још један доказ да је стваралаштво Јована Гргуровића заиста оставило упечатљив и неизбрисив траг на пиротској ликовној сцени. По речима Радмиле Влатковић (2015, стр. 9), „Јован Гргуровић је био уметник изузетне снаге и креативности, уметник склон монументалним формама, али и меком обликовању. Овог аутора великог броја слика тешко је представити изложбом од тридесетак експоната.“

Уметничко образовање Јована Гргуровића трајало је пуних десет година. Средњу уметничку школу у Нишу похађао је у периоду од 1959. до 1964, Академију ликовних уметности у Београду од 1964. до 1969, а у класи угледних професора Лазара Возаревића, Младена Србиновића и Ђорђа Бошана. Од 1969. године укључује се у ликовни живот Пирота кроз педагошки рад и редовну

стваралачку и изложбenu активност. Радио је као професор у ОШ „8. септембар“; и у средњим школама: Учитељској, Млекарској, Техничкој, Економској. Његова биографија бележи и учешће у конзервацији фресака у Манастиру Студеница и другим српским манастирима.

По речима Ане Гргуровић (2015), уметникове ћерке, тачан и јасан увид у обим Гргуровићевих радова (преко хиљаду дела) немогуће је остварити, јер су сва расута по Србији и Европи. Мозаик, зидна слика, витраж, скулптура, слика и цртеж су медији у којима је уметник остварио своје дело. Уметникова дела на отвореном простору још увек красе јавне просторе Пирота.

ПОДЕЛА НА ФАЗЕ

Свака хронолошка подела уметничког стваралаштва је условна: како подела историје уметности на правце, тако и подела уметниковог опуса на фазе. Фазе развоја уметниковог израза се могу формирати на много различитих начина, зависно од карактера анализе који се врши и метода које се користе у истраживању. Историја уметности и уметничка критика се ипак служе овим поделама као помоћним средствима у разумевању сложене уметничке праксе. У овом раду је понуђена подела која сасвим легитимно може да буде предмет даљих испитивања, или чак оспоравања користећи неке друге истраживачке методе:

- Монументална фаза (1970-1990)
- Интимистичка фаза (1990-2000)
- Поетска фаза (2000-2013)

У оквиру ових грубо утврђених фаза могле би се издвојити још неке међуфазе, као и сасвим нове фазе, што би био предмет обимнијих истраживања, са више доступних података.

МОНУМЕНТАЛНА ФАЗА (1970-1990)

Прва фаза стваралаштва се веома логично надовезује на београдску уметничку атмосферу шездесетих година двадесетог века: аналитички кубистички цртеж као одјек европске сцене с почетка двадесетог века кроз визуру Децембарске групе у спреси са баластом византијске традиције оличеном у геометризованом цртежу издужене људске фигуре. Децембарска група је очигледни носилац француског утицаја на развој модернистичког српског сликарства у то време. Француски утицај на уметност у Србији се, по Лидији Мереник (2001), види у референтности према кубизму,

посткубизму и послекубистичком миту личности Пабла Пикаса. „Главне заједничке одлике су честа употреба валерског сликарског обликовања, задржавање конвенције штафелајног сликарства и у неким случајевима више него очигледних референци на синтетички кубизам кроз доминацију геометризованог цртежа као и присутних асоцијација на предметни свет.“ (Merenik, 2001, стр. 71).

Ако повежемо Гргуновићев боравак у Паризу током 1973, и јак утицај Лазара Возаревића (иначе члана Децембарске групе), уметников ликовни језик нам постаје лако читљив.

У том, „монументалном“ стилу, рађен је и мурал *Борба за слободу* 1973. године на зиду Основне школе „8. септембар“. Композиција монументалног мурала (20 м²) почива на цртежу, на чврстим хоризонталама и вертикалама. Местимични акорди топлих боја подлегли су свечаној атмосфери плаве гаме.

Мозаик *Распевана младост* рађен је 10 година касније, 1983. године. На мозаику *Распевана младост* већ препознајемо смиренију композицију. Колористичка гама вођена је самим избором технике рада: венецијански мермер и природни камен покривају фасаду на површини од 50 м². Префињени тонови црвенкастих, смеђих и плавих боја указују нам на тежњу ка контрастним бојама које делу дају својеврсну динамику. Гестови уметника су смиренији, линија промишљенија, што би се могло приписати и различитим технолошким процесима у смислу одабира технике: велика зидна површина лакше се покорава потезу четке, него медитативном и дуготрајном слагању коцкица мозаика. Уметник је у процесу свођења форме дошао до саме њене суштине: пар овалних линија описује тело, а овал представља главу централне фигуре. Мешавина симбола и апстрактних форми приповеда маштовиту причу која се завршава чистим уживањем у боји и форми. *Распевана младост* се може посматрати и кроз призму Екоове идеје отвореног дела, која оставља могућност да уметничко дело буде интерпретирано на сасвим различите, чак супротне начине. Реципијент је позван да перципира дело по својим сопственим склоностима. Прегршт симбола повремено прелази у чист естетски знак или елементе декоративног типа. Оно што плени у овом мозаику је начин на који уметник комбинује строгу и сведену форму са лирским и симболичним елементима. У рукама мање доброг мајстора, ово би дело лако могло постати еклектицизам усвојених уметничких праваца.

Кључ за читање Гргуновићевих дела, идеја која мири све супротности материјалног света јесте духовност. Појам духовности заузима посебно место у Гргуновићевој личној поезици о којој сазнајемо из поезије и прозе коју је писао:

„Греба ухватити духовност.“¹

Или

„Мука љубави измучиће тело
да духом створиш ново сјајно дело.
Дело настаје у тренутку том
кад постигнеш духовни лом,
кад нова искра духовне ватре крене
и дух сјајно бљесне.
Новорођенче тада се роди да духу живом угоди.“²

У Гргуровићев опус мозаика спадају и портрети великана: Николе Тесле и Вука Караџића из 2001. године, који се такође налазе у Техничкој школи у Пироту. Још једно дело које заслужује посебну пажњу, првенствено по мотивима и начину на који их интерпретира је фонтана у атријуму Техничке школе. Фонтана је оивичена мозаиком са мотивима пиротског ћилима, а у њеном центру налази се скулптура у белом мермеру под именом *Гугутке на диреци*. Спој пиротске традиције и модерног уметничког израза плени својом свежином и актуелношћу. Прошлост и традиција овде није слепо, некритички и механички репродукована, већ је схваћена кроз личну призму уметника. Символ пиротског краја на тај начин је прилагођен тренутку садашњице, и може бити препознат као универзална вредност.

„Корени наше прошлости утичу на моја специфична схватања, али им не треба дати приоритет, јер ако се не би водило рачуна о достигнућима у ликовном изражавању света, националне уметности би пропале. Да би могле да се одрже, потребно је да се користе ликовном азбуком двадесетог века.“ (Возаревић, према Зековић, 2009)

Мера којом то Гргуровић чини у овом делу је права: дводимензионална шара у мозаику (мотив гугутки) остаје препознатљива, док нам скулптура у мермеру показује одређене „гугутке“ у стилу конструктивизма, футуризма и геометријске апстракције. Не случајно, ова уметничка целина и носи два наслова: *Гугутке на диреци* и *Голубови мира*.

Скулптура *Лане* на фонтани Предшколске установе „Чика Јова Змај“ представља још једно вајарско дело у отвореном простору. *Лане* је стилски прилично различито од скулптуре *Гугутке на*

¹ Преузето из документа *Вечне поуке*. Аутор *Вечних поука* и *Песама* је Јован Гргуровић. Поменути документи припадају архиви ауторке текста. Песме, као и *Вечне поуке* нису до сада издате.

² Одломак из песме *Пут*. Архива ауторке текста.

диреци. Грациозна фигуративна представа ланета по својој љупкости, питомости и енергији коју емитује сасвим добро стоји у отвореном дворишту ПУ „Чика Јова Змај“. На једном другом нивоу читања, узмемо ли у обзир мутацију тела представљене животиње, лане асоцира на митска чудовишта. Међутим, Гргуровићево лане је далеко од митских Химера и Хидри, јер одише благошћу и припитомљеном снагом. Укратко, лане представља чисту поезију.

ИНТИМИСТИЧКА ФАЗА (1990-2000)

Период између 1990. и 2000. године је назван интимистичким најпре због карактера уметникових дела из тог периода (претежно слике и цртежи галеријског формата, без великих композиција као што су мурали и мозаици), као и извесном потребом за повлачењем из друштвеног живота која је вероватно узрокована и ширим контекстом друштвено-политичке неизвесности у којој се наша земља тада налазила.

Немонументална дела Јована Гргуровића обухватају цртеже и слике. Слике су рађене углавном у техници уља на платну. Као што смо већ поменули у уводном делу текста, тешко их је лоцирати и одредити њихов тачан број. Већина слика се налази у приватним колекцијама у земљи и иностранству.

Слике понајвише откривају интимни свет уметника. Теме којима се Гргуровић бави кроз уљано сликарство су класичне: мртва природа, пејзаж и фигуралне композиције. Међутим, теме нису пресудне за тумачење формалног богатства уметниковог израза:

„Не лутај вечно да тражиш теме,
разоткриј смело само своје семе.
Да ухвати зрачак светлости,
оно ће заблистати.“³

Слике настале деведесетих година су експресивне, студиозне, на њима је често видљив потез шпахтле, док је колорит прилично загасит, са доминацијом дубоких тонова париске плаве. Умеће и богатство Гргуровићеве сликарске технике огледа се у веома широком распону тонова боја које употребљава на слици, као и у поступности грађења сликане површине и материје. Потреба за сталним грађењем плохе и простора резултира великим распонем и богатством сликарске материје: некад у тамној гами, а некад у узбудљивој борби између светлог и тамног. Лазурни и пастуозни

³ Одломак из песме *Пут*. Архива ауторке текста.

тонови међусобно се допуњују и наглашавају на сликама из овог периода.

Слика *Руже* је изврстан пример овог динамичног односа: прилично сладуњав мотив ружичастих ружа је тако пастуозно и формално драматично представљен, да мотив ништа није успео да задржи од своје потенцијалне сладуњавости. Снажни потези сликарском шпахтлом дочаравају нам мистичан спој лепог и трагичног. Метод сликања је експресиван и снажан, нанос боје дебео и слојевит, што је у колизији са карактером представљеног мотива.

Још један мотив који уметника окупира кроз цео стваралачки опус, и коме се често враћа, јесу пастрмке. Пастрмке се појављују кроз све периоде Гргуновићевог сликарског опуса. Мотив пастрмки може се тумачити двојачко: у светлу уметниковог хришћског убеђења:

„Добро јутро, љубави и надо,
добро јутро, ево ја устадох
да с тобом шетам, да ником не сметам.
Да ти руку пружим, с тобом да се дружим,
да моја шетња од среће блиста,
изворна, кристална, распевана, чиста.
Да будем личност, ни са ким да немам сличност.“⁴

У мотиву пастрмки се може препознати и сасвим супротна, готово дионизијска интенција: пастрмка представља симбол уметниковог бoемског живота, уживање у плодовима овоземаљског живота. По усменом сведочанству уметникове ћерке, Гргуновић је био страсни риболовац.

Најчешћи мотиви Гргуновићевих пејзажа су пиротски кеј и тврђава. Уметник је налазио велико надахнуће у природи, у наизглед обичним и свакодневним појавама чија нам лепота под теретом чињеничне стварности измиче. Искрено, готово детиње дивљење показивао је према свитању, смирају дана, готово апстрактној игри различитих форми у природи. На основу темељности ликовног приступа темама пејзажа, можемо закључити да је уметник био заљубљеник у природу и свој родни крај.

⁴ Одломак из песме *Јутро*. Архива ауторке текста..

ПОЕТСКА ФАЗА (2000-2014)

За Гргуновићеву поетску фазу се поуздано може рећи да се као нека танка нит провлачила кроз све фазе његовог плодног стваралаштва. Фигуративна композиција као лајтмотив поетске фазе, у духу новог реализма, поетског реализма, нове фигурације, фантастичног реализма, јавља се кроз све фазе уметниковог стваралаштва. Као да је поетски реализам био генерички најближи уметниковом сензибилитету.

Гргуновићева последња фаза у формалном смислу открива топлији колорит, интензивније коришћење светлијих и смелијих боја. Тоновни париске плаве уступили су место жутој, ружичастој и црвеној. Мотиви остају исти.

Кроз све фазе уметниковог развоја провлачи се женска фигура: некад је представљена у загрљају са мушком фигуром, некад са дететом у рукама, често је обавијена плавичастом измаглицом. Она обитава у неком тајанственом свету између сна и јаве. Фигура је стилизована, а њен идентитет нам остаје вечна тајна. Располажући скромном фотодокументацијом уметникових дела, нисам наишла на представу виле која је сликана дебљим наносом боје, као што је то случај са мртвом природом и пејзажима. Величанствене представе жене сликане су тананим лазурима, чини се у једном даху. Као да је уметник према овом мотиву гајио посебно осећање. Вила може бити схваћена као персонификација лирске, танане душе уметника. Фигуративно сликарство нам нуди шири распон изражајности кроз могућност експресије афективних расположења, као и психолошко читање симбола. Можда Гргуновићево стваралаштво управо и треба проучавати кроз генезу женске представе на његовим делима.

ГРГУРОВИЋЕВ СТВАРАЛАЧКИ ОПУС У КОНТЕКСТУ АКТУЕЛНЕ УМЕТНИЧКЕ СЦЕНЕ

Српска уметност краја двадесетог и почетка двадесет првог века представља врло сложен и динамичан скуп различитих појава, личности и покрета који су углавном били условљени дешавањима на светској уметничкој сцени. До краја двадесетог века, центар уметничких збивања био је Париз, док се у двадесет првом веку у свету појављује више уметничких центара: Њујорк, Барселона, Базел, Берлин, итд. Наша анализа биће везана за другу половину двадесетог века, јер су у том периоду настала и најуспелија уметникова дела. Гргуновићево уметничко школовање се дешава током седме деценије двадесетог века, која је у српској уметности била дубоко условљена дешавањима из шездесетих. По Денегрију

(2009), овај период започиње паралелним токовима сликарства поетске фантастике и сликарства енформела. Сликаство поетске фантастике произилази из индивидуалне подсвесне склоности или из интелектуалног опредељења уметника за неко идеализовано прошло време, док се оријентација енформела испољава у изванисторијској пројекцији постојања израженој метафизичким значењем саме примарне материје. Будући да у Гргуновићевом делу препознајемо карактеристике и енформела и поетске фантастике, можемо извести закључак да је уметник стварао свестан времена у коме живи. Уметникова монументална фаза се директно надовезује на посткубистичко сликарство Возаревића и Србиновића, док склоност ка енформелу он прилагођава миметичкој организацији слике, без трага жеље за коришћењем непиктуралних средстава. Дела из Гргуновићеве поетске фазе рефлектују тежњу уметника и уметности седамдестих да се заобиђе сучељавање са чињеницама егзистенцијалне реалности, као и извесну склоност ка нарацији и сликарском предочавању литерарних и метафоричких садржаја. По том расположењу интимног отпора према објективним околностима, Гргуновићева дела се могу повезати и са идејним ставовима Медиале, као и неким од протагониста овог покрета (Шејка, Љуба Поповић). Струјања у оквиру пиротске ликовне сцене у то време нису се много разликовала од националних уметничких стремљења: „овај период ће указати на сву разноврсност уметничких стилова и опредељења. Од реализма и интимизма, експресије и симболике до апстракције и нове фигурације без претеране емоционалне засићености.“ (Влатковић, 1999, стр. 25).

ЗАКЉУЧАК

Ако се потрудимо да не изгубимо из вида целину Гргуновићевог стваралаштва, у њему ћемо пронаћи међусобно формално удаљене, али суштински и духовно ипак блиске тенденције поетске фантастике, експресионизма и енформела. Форма, идеја и садржај су били снажно сједињени у његовој личности и делу. Из угла уметника, критичара или историчара уметности, као и обичног реципијента, не може се донети естетски суд који ће бити објективан и непроменљив. Оригиначне интенције уметника понекад не могу бити досегнуте ни синтетичком интуицијом. У том смислу Николај Хартман, формулишући принципе своје четвороструке анализе, каже да ништа није тамније и тајанственије од рада уметника ствараоца. „Чак и сопствени искази генијалног уметника уносе само мало светлости у суштину

ствари. Они најчешће доказују да ни он не зна више од других о чуду које се у њему и кроз њега збило.“ (Hartman, 1979, стр.13, 14)

Са правом и сигурношћу, дело Јована Гргуровића можемо сматрати вредним и достојним поштовања не само кроз уметнички допринос који је дао локалној заједници, већ као допринос на националном и интернационалном плану. Озбиљан стваралачки опус заслужује даље истраживање у циљу издавања монографије која ће се детаљније позабавити стваралаштвом овог уметника.

ЛИТЕРАТУРА

Denegri, J. (2009). *Teme srpske umetnosti 1945-1970. Od socijalističkog realizma do kinetičke umetnosti*, Beograd, Atoča : Toru.

Гргуровић, А. (2015). *Јован Гргуровић: стваралаштво, љубав, слобода* [текст у каталогу изложбе], Пирот, Галерија „Чедомир Крстић“.

Hartman, N. (1979). *Estetika*, Beograd, BIGZ.

Merenik, L. (2001). *Ideološki modeli: srpsko slikarstvo 1945-1968*, Beograd, Veapolis.

Влатковић, Р. (2015). Неострашћена духовност Јована Гргуровића. *Слобода*, 17.1.2015, стр. 9.

Влатковић, Р. (1999). *Ликовни живот у Пироту 1950-1995*, Пирот, Графика.

Зековић, Љ. (2009). *Лазар Возаревић* [текст у каталогу изложбе], Цетиње, Народни музеј Црне Горе. Преузето 2. 4. 2015. URL <http://www.mnmuseum.org/dado/pdf/Lazar%20Vozarevic.pdf>

Примљено/ Received on 26.04.2015.

Ревидирано/ Revised on 05.05.2015.

Прихваћено/ Accepted on 12.08.2015.



Слика 1 *Борба за слободу*, мурал на зиду школе „8. септембар“, 1973.
Figure 1 *Freedom Struggle*, mural painted on the wall of the school “September 8th”, 1973.



Слика 2 *Распевана младост*, мозаик на зиду Техничке школе, 1983.
Figure 2 *Singing Youth*, mosaic on the wall of Technical school, 1983.



Слике 3 и 4 *Гугутке на диреци (Голубови мира)*, бели мермер и природни камен, атријум Техничке школе, 1984.
Figures 3 and 4 *Pirot kilim ornament Gugutke na direci (Dove of Peace)*, white marble and natural stone, atrium of Technical school, 1984.



Слика 5 *Лане*, скулптура у бронзи, ПУ „Чика Јова Змај“, 1987.
Figure 5 *Fallow Deer Doe*, bronze sculpture, Kindergarten „Čika Jova Zmaj“, 1987.



Слика 6 *Руже*, уље на платну, 1981.
Figure 6 *Roses*, oil on canvas, 1981.



Слика 7 *Пастрмке: лепотице путују у други свет*, уље на платну, 1998.
Figure 7 *Trouts: beauties travell to another world*, oil on canvas, 1998.



Слика 8 *Пиротска тврђава Кале*, уље на платну, 1982.
Figure 8 *Pirot Fortress Kale*, oil on canvas, 1982.



Слика 9 *Загрљај*, 2012.
Figure 9 *Embranchment*, 2012.



Слика 10 *Сунцокрети*, 2013.
Figure 10 *Sunflowers*, 2013.